

ПРОБЛЕМА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ІНТЕГРОВАНОГО ВИКЛАДАННЯ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИМОГ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Автор статті презентує результати пілотажного дослідження розуміння майбутніми учителями поняття "інтеграція".

Проблема професійної підготовки вчителя початкових класів завжди перебувала в центрі уваги педагогічної громадськості. Проте на сучасному етапі розбудови гуманістичної, особистісно-орієнтованої системи вищої освіти вона набула особливої актуальності. Адже саме вчитель початкових класів найпершим у школі презентує учням навколишній світ у всій його різноманітності. Від професійної компетентності педагога залежить, чи сформується в молодшого школяра цілісний погляд на світ як на гармонійну єдність, чи розчленується в процесі пізнання. У зв'язку з цим вагомого значення набуває проблема інтеграції як найсучаснішого підходу до конструювання змісту освіти – загальної та професійної.

У науково-педагогічній літературі активно висвітлюються різні аспекти інтеграції у навчально-виховному процесі (Г. Батуріна, С. Гончаренко, Р. Гуревич, В. Загвязинський, М. Іванчук, В. Ільченко, І. Козловська, І. Лернер та ін.). Питанням інтеграції мистецтв у процесі художньо-естетичного навчання й виховання школярів присвячені праці Н. Аніщенко, Г. Падалки, В. Рагозіної, О. Рудницької, Г. Тарасенко, Г. Шевченко, О. Щолокової та ін. Набули поширення програми інтегрованих курсів для початкової школи, зокрема варіант інтеграції навчання грамоти, математики, ознайомлення з навколишнім світом для першого класу (М. Вашуленко, Н. Бібік, Л. Кочина); інтегрований курс "Мистецтво" (авторські колективи під керівництвом Л. Масол, О. Щолокової); програма курсу "Художня праця" (В. Тименко) та ін.

Досліджуючи проблему цілісного художнього розвитку особистості, науковці все частіше розглядають кожен вид мистецтва як одиничність цілого в контексті органічного мислення суб'єкта. Одним із пріоритетних напрямів оновлення освіти має стати інтеграція як засіб створення більш цілісної, гармонійної картини світу. Як слушно зазначають С. Гончаренко та Ю. Мальований, традиційна предметна система навчання складалася протягом останніх двох століть значною мірою під впливом механістичної картини світу, раціоналістичного і технократичного погляду на світ як на якийсь неживий механізм, що розчленовується у процесі пізнання [1].

Проблема інтеграції в навчанні залишається в центрі уваги як вітчизняної, так і зарубіжної педагогіки. Зокрема, у Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах наголошується на тому, що "стратегічна мета інтегративної мистецько-культурологічної освіти – забезпечити педагогічні умови для систематизації знань та уявлень учнів, встановлення гнучких наскрізних зв'язків між ними з метою формування цілісної художньої свідомості" [2: 7]. У той же час недостатня професійна підготовка педагогів призводить до того, що студенти не отримують теоретичного і практичного досвіду реалізації інтегрованого підходу до викладання мистецьких дисциплін. Метою статті є презентація результатів пілотажного дослідження адекватності вербально-семантичного і графічно-логотипізованого розуміння майбутніми вчителями поняття "інтеграція".

На нашу думку, зміст сучасної професійної підготовки повинен бути зорієнтований на формування особистості вчителя, здатного будувати освітній процес на основі діалогу культур. Як слушно зауважує Г. Тарасенко, сучасна освіта потребує соціокультурних пріоритетів, і настав час щільно враховувати роль естетичного фактора як детермінанти соціальних позицій та професійної стратегії вчителя [3: 4-5].

Вимоги до підготовки вчителя початкових класів в аспекті зазначеної проблеми закладені в змісті основних освітняських документів, що регламентують діяльність школи першого ступеня. Зокрема, Державним стандартом початкової загальної освіти передбачена освітня галузь "Мистецтво", в основу якої покладено принцип об'єднання різних видів мистецтв та визначення художньої культури як системи скоординованих художніх знань. У документі наголошується на доцільності реалізації взаємозв'язку цієї галузі з іншими гуманітарними предметами [4: 30]. Тож вчитель початкових класів має працювати не в площині монопредметного змісту, що "зумовлює формування фрагментарної мозаїчної художньої картини світу, дискретної моделі культури [...], а в духовно-світоглядній спорідненості образів різних видів мистецтв" [5: 38-39].

Інтегрована мистецька освіта відповідає віковим особливостям учнів молодшого шкільного віку, які сприймають навколишній світ цілісним, нерозчленованим на окремі ізольовані об'єкти. Характеристики вікових особливостей дітей молодшого шкільного віку, представлені в працях А. Брушлинського, Л. Виготського, Т. Косми, Г. Люблінської, С. Рубінштейна, О. Скрипченко, І. Якиманської та ін., свідчать, що саме в цей період відбувається якісна перебудова пізнавальних процесів, накопичення нової інформації. Спрямованість на зовнішній світ знаходиться на високому рівні. Факти, події, деталі залишають у молодшого школяра сильні враження, тому інтенсивно збагачується життєвий досвід дитини: досвід знань, досвід переживань, досвід відповідної оцінки. С. Гончаренко та Ю. Мальований зазначають, що "у дітей досить рано виникає цілісний "образ світу". Саме в школі цей образ руйнується, розвалюється, цілісність губиться, тому сама предметна система породжує необхідність об'єднання, інтеграції, синтезу ... " [1].

Молодший шкільний вік – це своєрідний сензитивний період, який має вагоме значення для естетичного розвитку дитини. Емоційна сфера учнів цього віку особливо сприйнятлива до зовнішніх впливів. Вона гостро

реагує на звуки, барви, явища та форми навколишнього світу. Тому цей період життя дитини є найбільш сприятливим для формування естетичних переживань, почуттів, смаків. Як зазначає С. Мельничук, у перші роки шкільного навчання і виховання закладається фундамент гармонійного, у тому числі й естетичного розвитку особистості. Від того, які естетичні цінності, судження, почуття, смаки, потреби будуть сформовані в учнів у початковій школі, багато в чому залежатиме подальший розвиток особистості та можливості її вдосконалення. Формування естетичних якостей особистості тісно пов'язане з емоційною сферою дітей, а все емоційно пережите надовго фіксується і залишається у їх свідомості. Тому допущені у початковій школі помилки в естетичному вихованні важко, а іноді і неможливо виправити у старших класах [6: 3-4].

Інтегроване викладання мистецьких дисциплін передбачає взаємодію почуттів, при якому під впливом одних аналізаторів відбувається "резонансне подразнення" інших. Дослідниками вивчений такий феномен, як синестезія. Зокрема, Т. Рейзенкінд наголошує, що в контексті інтегрованого підходу визначаються аспекти інтеграційних механізмів на основі психологічних особливостей особистості, до яких дослідниця відносить і таке новоутворення, як синестезія [7: 30]. О. Рудницька визначає синестезію як міжсенсорні асоціації, які виникають у суб'єкта внаслідок взаємовпливу візуальних, слухових та інших образів мистецтва і зумовлюються інтегративною природою конкретно-чуттєвого осягнення художнього смислу. Синестезія стає результатом взаємопроникнення елементів мовних структур, властивих різним видам художньої діяльності [8: 42]. Взаємозв'язки у викладанні предметів художньо-естетичного циклу, на думку дослідниці, здійснюються на теоретичному й емпіричному рівнях. Теоретичний рівень інтеграції передбачає узагальнення і систематизацію знань про художню картину світу, а емпіричний ґрунтується на психологічних механізмах синестезії. У процес ознайомлення з мистецтвом науковець включає три аспекти:

1. Предметне вивчення образотворчого і музичного мистецтва (інтеграція відсутня).
2. Комплексне вивчення мистецтв з використанням їх взаємодії, тобто демонстрація близьких за настроєм, стилем або жанром творів музики і живопису з метою посилення емоційного впливу на учнів (окремі інтегративні уроки за умови синхронної побудови навчальних програм з музики та образотворчого мистецтва).
3. Вивчення специфіки органічного злиття різних видів мистецтва у художньому синтезі (позакласні заняття у театральному або танцювальному гуртку, участь у якому сприяє інтеграції одержаних на уроках знань і художніх вражень) [8: 41].

На нашу думку, вчитель початкових класів повинен обов'язково володіти умінням методично грамотно здійснювати інтегрований підхід до викладання дисциплін естетичного циклу. Це сприятиме формуванню художнього потенціалу педагогів. Саме в межах розвитку художнього потенціалу, на думку Г. Тарасенко, відбувається формування духовно-особистісного потенціалу вчителя, який є запорукою успішної суб'єкт-суб'єктної взаємодії з вихованцями і дозволяє забезпечити не просто особистий, а особистісний контакт педагога з учнями [3:65].

Група українських учених (О. Костюк, Л. Левчук, Л. Масол, О. Рудницька, О. Щолокова та ін.) перспективним напрямком розвитку освітньої галузі "Мистецтво (Естетична культура)" вважають саме інтеграцію дисциплін художньо-естетичного циклу. Так, Л. Масол визначає три рівні здійснення інтеграції:

1. Філософсько-світоглядний (тематичний).
2. Естетико-мистецтвознавчий (морфологічний).
3. Педагогічний (технологічний) [5: 39].

Інтегрування дає можливість формувати в учнів молодшого шкільного віку нові знання, що характеризуються вищим рівнем осмислення художніх фактів, динамічністю застосування таких знань у нових ситуаціях, підвищенням їхньої дієвості й систематичності. У контексті інтегрованого підходу до викладання мистецтва Т. Рейзенкінд визначає чотири типи взаємодії мистецтв:

1. Міжпредметні зв'язки в межах традиційного навчального плану.
2. Поєднання предметів обов'язкового циклу із заняттями іншими видами мистецтва в процесі позаурочного часу.
3. Викладання окремих видів мистецтва з використанням аналогій.
4. Комплексний підхід до поліхудожнього виховання учнів, що забезпечується повноцінною взаємодією мистецтв, зумовлює зміст занять на кожному віковому етапі [7: 30].

На нашу думку, вчитель початкових класів повинен компетентно реалізовувати всі чотири типи взаємодії мистецтв. Тож ми визначили вимоги до художньо-виховних знань і умінь студентів. Зокрема, майбутні педагоги повинні:

- усвідомити суть, значення, шляхи реалізації інтегрованого підходу в навчанні дисциплін художньо-естетичного циклу та вміти обґрунтувати доцільність його здійснення;
- осягнути суть поняття "інтегрований урок", структуру, класифікацію та особливості методики їх проведення;
- розуміти значення понять "інтеграція", "синтез", "комплекс", "міжпредметні зв'язки" тощо.

У результаті пілотажного дослідження, до якого було залучено 87 студентів третього курсу факультету підготовки вчителів початкових класів Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, було з'ясовано рівень адекватності розуміння майбутніми фахівцями поняття "інтеграція". Для вирішення поставленого завдання ми запропонували респондентам дати визначення поняттю "інтеграція" та виконати графічний його логотип. Ми виходили з того, що логотип презентує певні асоціативні зв'язки, сублімує оціночне ставлення, дає установку на сприймання та діяльність.

Аналіз відповідей засвідчив, що більшість студентів (88%) не розуміють значення поняття "інтеграція". Зокрема, траплялися такі визначення: інтеграція – внесення нових форм у суспільне життя; забезпечення навчально-виховного процесу новітніми досягненнями; рух думки, подій тощо. Отже, майбутні фахівці на вербально-семантичному рівні не оперують означеним поняттям, змішують його з іншими дефініціями. Проаналізувавши графічні логотипи, ми з'ясували, що 68% респондентів на асоціативному рівні наблизились до правильного тлумачення поняття "інтеграція". Графічні логотипи, що віднесені до високого рівня (32%), сприймаються як упорядкована, організована система, структурні елементи якої взаємодоповнюють один одного (мал. 1). Так, на мал. 1.1 інтеграція представлена в образі світу, куди включені різні частини (стрілочки). Інтеграція як відновлення або поповнення втраченого представлена у мал. 1.2. З роботи видно, що кожна половинка маски несе протилежний емоційний заряд, але внаслідок поєднання відновлюється гармонія. Серед графічних робіт траплялися логотипи із поясненнями. Зокрема, студентка Тамара С. так означила мал. 1.3.: "Це електрони. Знаки різнойменні, але при поєднанні становлять ціле". На нашу думку, графічні логотипи високого рівня несуть у собі певну мету: виникнення гармонійної чи координованої системи (мал. 1.1), відновлення цілісності (мал. 1.2), употужнення елементів (мал. 1.3). Варто зазначити, що всі логотипи не є статичними. Елементи представленого образу динамічно тяжіють один до одного, тобто поняття "інтеграція" респонденти асоціативно усвідомлюють як процес, рух, зміну.

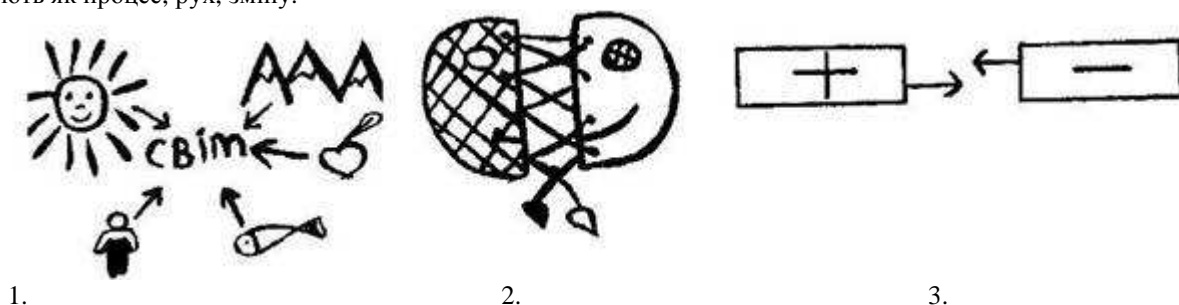

Рис. 1. Графічний логотип поняття "інтеграція" (високий рівень).

Аналіз графічних робіт середнього рівня (36%) засвідчив, що студенти інтуїтивно розуміють інтеграцію як поєднання, проте не усвідомлюють її суті та значення (мал. 2). Зокрема, траплялися такі назви робіт: "Поєднання неіснуючого", "Шина в оточенні ромашок", "Будяк і троянда" тощо. Суттєво те, що майже всі респонденти середнього рівня показали низький результат вербально-семантичної обізнаності запропонованої дефініції. Так, студент Ігор П. визначив інтеграцію, як "порівняння різних явищ з метою поліпшення навчально-виховного процесу", хоча на графічно-логотипізованому рівні наблизився до правильного тлумачення. У своєму логотипі (мал. 2.1) він з'єднав два елементи: ромашку (частину живої природи) та шину (частину штучної), що загалом відповідає означенню інтеграції як сторони процесу розвитку, зв'язаної з об'єднанням у ціле різномірних частин і елементів [9: 215]. Студентка Ірина З. свій логотип презентувала так: "Це фантастична істота ГАВмурчик, що ловить мишей та охороняє будинок". У представленому образі відбулося щеплення на функціональному рівні. Це частково притаманне процесу інтеграції як виникнення нової, позитивно спрямованої якості. У даному випадку в образі ГАВмурчика об'єдналися дві взаємодоповнювальні функції: перша – ловити мишей, друга – охороняти будинок. Отже, якщо асоціативно Ірина досить влучно відобразила означене поняття, то вербально-семантична потужність дефініції є низькою. На думку респондента, інтеграція – це "знаходження нового шляху розвитку освітнього процесу". Подібна інтерпретація стосується малюнка 2.3. У запропонованому логотипі злилися різноманітні частини живих істот: півня, верблюда, зайця тощо. Завдяки цьому представлений образ характеризується майже універсальною функціональністю. Отже, виникає протиріччя між теоретичною підготовкою майбутніх педагогів та рівнем асоціативно-образного осмислення дефініції, тому варто употужнювати взаємозв'язок вербально-семантичних та асоціативно-образних аспектів професійної підготовки.

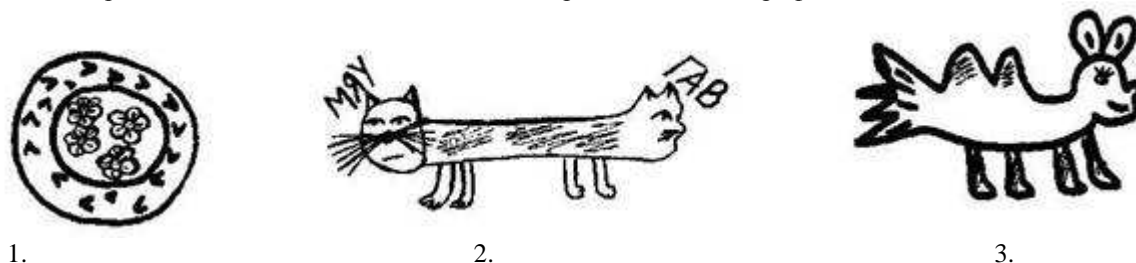

Рис. 2. Графічний логотип поняття "інтеграція" (середній рівень).

Для з'ясування асоціативно-образної готовності студентів до інтеграції мистецьких дисциплін ми запропонували респондентам створити емблему навчальних дисциплін "Художня праця" та "Мистецтво". Аналіз графічних робіт (мал. 3) засвідчив, що 72% респондентів у свої емблеми включили елементи монопредметів "Праця" та "Образотворче мистецтво", що відповідає інтегрованій навчальній дисципліні "Художня праця". Найчастіше логотипи були представлені такими структурними частинами, як ножиці, голки, пензлики, альбоми для малювання, фарби тощо.

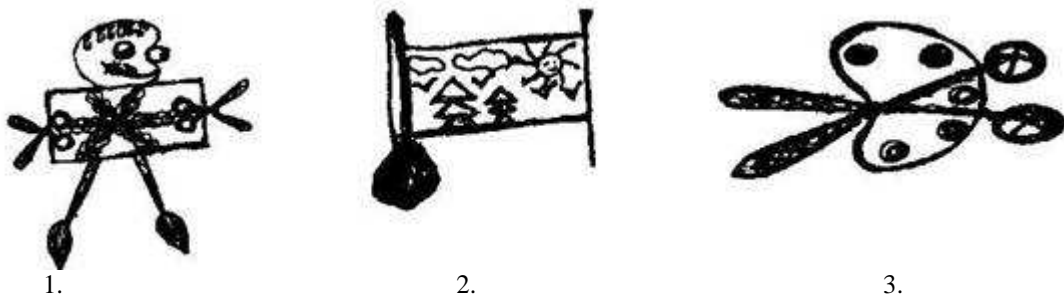

Рис. 3. Графічний логотип навчальної дисципліни "Художня праця".

Емблеми навчальної дисципліни "Мистецтво" також характеризуються включенням в їх структуру різних видів мистецтва: мал. 4.1. – музики (знаки нот, пауз), кіномистецтва (телевізор), літератури (пера для письма), театру (маски); мал. 4.2. – музики (знаки нот, скрипковий ключ, барабан), образотворчого мистецтва (пензлик, олівець, фарби), літератури (олівець, аркуш паперу із текстом); мал. 4.3. – музики (арфа), образотворчого мистецтва (фарби, пензлик), літератури (олівець, книга), танка (значки людей, що танцюють). Як видно з робіт, інтеграція закладена в самих логотипах. Хоч теоретично респонденти ще не досягнули дефініцію інтеграції, проте на асоціативно-образному рівні показали високу готовність до інтегрованого викладання мистецьких дисциплін.

Рис. 4. Графічний логотип навчальної дисципліни "Мистецтво".

Таким чином, результати дослідження засвідчують, що логотипізація навчального матеріалу, безумовно, сприяє употужненню теоретичної підготовки студентів та розвиває креативність мислення, оскільки базується на образному мисленні, яке добре розвивається засобами мистецтва.

Отже, сучасний освітній процес має відповідати педагогічній парадигмі, спрямованій на розвиток духовно багатой особистості учня. Головною метою вищої педагогічної освіти є професійна підготовка вчителів високої кваліфікації згідно із соціальним замовленням. "Предметність" викладання не може стати єдиним способом побудови навчально-виховного процесу. Інтеграція знань передбачає зміну традиційної систематизації змісту освіти на гнучкі концентри інтегрованих знань. Отже, настав час враховувати вимоги оновленої освітньої системи і готувати вчителів з високим рівнем професійної компетентності, здатного до інтегрованого викладання мистецьких дисциплін як необхідної передумови духовного розвитку молодшого школяра.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гончаренко С., Мальований Ю. Інтегроване навчання. За і проти// Освіта. – 1994. – 16 лютого. – С. 5.
2. Масол Л. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах// Педагогічна газета. – 2001. – №12 (90). – С. 6-7.
3. Тарасенко Г.С. Екологічна естетика в системі професійної підготовки вчителя. Монографія. (Методологічний аспект). – Вінниця: ВАТ "Вінноблдрукарня", 1997. – 112 с.
4. Державний стандарт початкової загальної освіти// Освіта України. – 2000. – № 50. – 13 грудня. – С. 1-32.
5. Масол Л. Школа культури виховує людину, яка мислить і прагне творити// Початкова школа. – 2001. – № 5. – С. 38-40.
6. Мельничук С.Г. Естетичне та трудове виховання молодших школярів: Посібник для студентів педагогічних факультетів, вчителів початкових класів, вихователів груп продовженого дня. – К.: Міністерство освіти України, 1994. – 100 с.
7. Рейзенкінд Т. Категорія інтеграції у професійній підготовці вчителя музики // Рідна школа. – 2001. – № 2. – С. 29-31.
8. Рудницька О. Інтегративні зв'язки у викладанні предметів художньо-естетичного циклу// Початкова школа. – 2001. – № 5. – С. 40-43.
9. Философский энциклопедический словарь / Редкол.: С.С. Аверинцев, Л.Ф. Ильичёв и др. – М.: Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.

Матеріал надійшов до редакції 10. 03. 2005 р.

Пахальчук Н.А. Проблема готовности будущих учителей начальных классов к интегрированному преподаванию художественных дисциплин в контексте современных требований профессионального образования.

В статье представлены результаты пилотажного исследования понимания будущими учителями понятия "интеграция".

Pakhalchuk N.O. The Problem of Training Prospective Primary School Teachers to the Integrated Teaching of Art Disciplines in the Framework of Modern Requirements to Professional Training.

The article presents the results of the pilot scheme of prospective teachers' awareness of integration as a concept.